

धार्मिक स्थलको भेटी व्यवस्थापन (पहिलो संशोधन) निर्देशिका, २०७३

प्रस्तावना: नेपालमा रहेका धार्मिक स्थलमा प्राप्त हुने भेटीलाई व्यवस्थापन गर्दै त्यस्ता धार्मिक स्थलको सुरक्षा र संरक्षणको समुचित व्यवस्था गर्न बनाईएको धार्मिक स्थलको भेटी व्यवस्थापन निर्देशिका २०७३ लाई संशोधन गर्न आवश्यक भएकाले,

संस्कृति, पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयले यो निर्देशिका बनाई जारी गरेको छ ।

परिच्छेद-१

प्रारम्भिक

१. **संक्षिप्त नाम, विस्तार र प्रारम्भ:** (१) यस निर्देशिकाको नाम “धार्मिक स्थलको भेटी व्यवस्थापन (पहिलो संशोधन) निर्देशिका, २०७३” रहेको छ ।

(२) दैनिक पचास जना वा सोभन्दा बढी वा वार्षिक बीस हजारभन्दा बढी दर्शनार्थी दर्शन गर्न आउने नेपालमा रहेका धार्मिक स्थलका हकमा यो निर्देशिका लागू हुनेछ ।

(३) यो निर्देशिका संस्कृति पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालयबाट स्वीकृत भएको मितिदेखि प्रारम्भ हुनेछ ।

२. **परिभाषा:** विषय वा प्रसङ्गले अर्को अर्थ नलागेमा यस निर्देशिकामा,-

(क) “कर्मचारी” भन्नाले धार्मिक स्थलको रेखदेख, संरक्षण वा हितका लागि पारिश्रमिक लिई वा नलिई काम गर्न व्यवस्थापन समितिले तोकेको व्यक्ति सम्भन्तु पर्छ ।

(ख) “धार्मिकस्थल” भन्नाले सार्वजनिक प्रयोगमा रहेका मठमन्दिर, गुम्बा, चर्च र मस्जिद सम्भन्तुपर्छ र सो शब्दले कुनै समुदायले आदर र भक्तिपूर्वक आस्था तथा सम्मानका साथ विश्वास गरिने त्यस्तै प्रकारका धार्मिक स्थल र सो स्थलले चर्चेको भवन र जग्गालाई समेत जनाउँछ ।

(ग) “पूजा” भन्नाले धार्मिकस्थलमा विशेष समारोह आयोजना गरी वा नगरी परम्परा बमोजिम विधिपूर्वक सञ्चालन गर्ने धार्मिक कार्य सम्भन्तु पर्छ ।

- (घ) “पूजारी” भन्नाले पारिश्रमिक लिई वा नलिई विधिपूर्वक पूजा सञ्चालन गर्ने वा गराउने व्यक्ति सम्झनु पर्छ ।
- (ङ) “भेटी” भन्नाले धार्मिक स्थलमा श्रद्धापूर्वक अर्पण गरिने नगद र द्रव्य पदार्थ सम्झनु पर्छ र सो शब्दले त्यसरी अर्पण गरिएका अन्य जुनसुकै प्रकारका जिन्सी सामानलाईसमेत जनाउँछ ।
- (च) “मन्त्रालय” भन्नाले संस्कृति,पर्यटन तथा नागरिक उड्डयन मन्त्रालय सम्झनु पर्छ ।
- (छ) “व्यवस्थापन समिति” भन्नाले धार्मिकस्थलको सञ्चालन, संरक्षण र व्यवस्थापन गर्न प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित मुख्य सरोकार रहेको कुनै संघ, संगठन वा समिति सम्झनु पर्छ र सो शब्दले सेवा र धार्मिक भावनाले विभिन्न व्यक्ति मिली गठन गरिएको समितिलाई समेत जनाउँछ ।
- (ज) “स्थानीय तह” भन्नाले नगरपालिका र गाँउपालिकालाई जनाउँछ ।

परिच्छेद-२

पूजा र पूजारीसम्बन्धी व्यवस्था

३. **पूजा सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) धार्मिक स्थलमा सम्बन्धित धर्म र संस्कृतिको प्रतिकूल नहुने गरी परम्परादेखि चलेको विधिअनुरूप पूजा वा अन्य कुनै धार्मिक समारोह गर्न वा गराउन सकिनेछ ।
- (२) उपदफा (१) बमोजिम पूजा वा अन्य कुनै धार्मिक समारोह गर्दा गराउँदा धार्मिक सहिष्णुतामा अवरोध पुग्ने गरी गर्नु हुँदैन ।
४. **पूजारीको व्यवस्था:** (१) प्रचलित परम्परा र संस्कृतिको प्रतिकूल नहुने गरी व्यवस्थापन समितिले लिखित करारनामा गरी पूजारीको व्यवस्था गर्न सक्नेछ ।
- (२) उपदफा (१) मा जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि धार्मिक स्थलमा दानपत्र, शिलापत्र, लालमोहर, सनद सवाल वा त्यस्तै प्रकृतिका लिखतमा उल्लेख भए बमोजिम

पूजारीको काम गर्दै आएका व्यक्तिहरूले निर्धारित आचारसंहिता पालना गर्ने गरी वैतनिक वा अवैतनिक पूजारीको रूपमा कार्य गर्न सक्नेछन् ।

(३) गुठी संस्थानसँग सम्बन्धित रही सञ्चालनमा रहेका धार्मिक स्थलमा पूजारीको व्यवस्था गर्दा सो संस्थानसँग समन्वय गर्नुपर्नेछ ।

(४) यस दफा बमोजिम पूजारीको रूपमा नियुक्त वा जिम्मेवारी तोकिएको पूजारीलाई धार्मिक स्थलमा आउने दर्शनार्थीको संख्या समेतलाई विचार गरी दिनभर वा विहान वा बेलुकीको अवधिमा पूजा गर्ने गरी काममा लगाउन सकिनेछ ।

स्पष्टीकरण: यस उपदफाको प्रयोजनका लागि “दिनभर” भन्नाले प्रचलित परम्परा बमोजिम व्यवस्थापन समितिले तोकिएको विहानदेखि बेलुकासम्मको पूजा सम्बन्धी काम गर्ने समयवधि सम्झनुपर्छ ।

५. **पूजारीको कर्तव्य:** (१) धार्मिक स्थलमा आफूलाई निर्धारण गरिएको पूजा सम्बन्धी कार्यसञ्चालन गर्ने तथा प्रचलित परम्परा र मर्यादासमेतलाई विचार गरी दर्शनार्थीसँग उचित व्यवहार गर्नु पूजारीको कर्तव्य हुनेछ ।

(२) आफ्नो कर्तव्य पूरा नगर्ने पूजारीलाई व्यवस्थापन समितिले जुनसुकै वखत हटाउन सक्नेछ ।

तर यसरी हटाउनु पर्दा सम्बन्धित पूजारीलाई सफाई पेश गर्ने मनासिव माफिको मौका दिनुपर्नेछ ।

परिच्छेद-३

व्यवस्थापन समिति सम्बन्धी व्यवस्था

६. **व्यवस्थापन समिति :** (१) कुनै धार्मिक स्थलको संरक्षण, सञ्चालन, व्यवस्थापन वा रेखदेख गर्ने उद्देश्यले प्रचलित कानून बमोजिम स्थापित संस्था वा स्थानीय स्तरमा स्थापित अन्य संस्थाले सम्बन्धित स्थानीय तहको स्वीकृति लिई व्यवस्थापन समितिको रूपमा काम गर्न सक्नेछन् ।

(२) कुनै धार्मिक स्थलको पूजा सञ्चालन तथा भेटी व्यवस्थापनको जिम्मेवारी व्यवस्थापन समितिको हुनेछ ।

(३) धार्मिक स्थलका पूजारी तथा कर्मचारी व्यवस्थापन समितिको मातहतमा रहनेछन् ।

७. व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार: प्रचलित कानूनमा लेखिएका व्यवस्थाका अतिरिक्त व्यवस्थापन समितिको काम, कर्तव्य र अधिकार देहाय बमोजिम हुनेछः-

- (क) धार्मिक स्थलको सुरक्षा व्यवस्था मिलाउने,
- (ख) धार्मिक स्थलको प्राङ्गणभित्रका काम-कारवाही सबैले देख्न बुझ्न सक्ने गरी व्यवस्था मिलाउने,
- (ग) पूजारी, कर्मचारी र कामदारको सेवा शर्त तोकी करारमा नियुक्ति गर्ने वा काममा लगाउने,
- (घ) धार्मिक स्थलको स्वामित्व वा नियन्त्रणमा रहेको जग्गामा विद्यालय, अस्पताल, जेष्ठ नागरिक सेवा केन्द्र स्थापना गरी सञ्चालन गर्ने वा गराउने,
- (ङ) गुठी जग्गा भाडामा लगाई असुल उपर गर्ने,
- (च) सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय र स्थानीय तहको समन्वय र सहभागितामा जग्गा लिजमा दिने,
- (छ) पूजारी, कर्मचारी, कामदारका काम-कारवाहीको अनुगमन गर्ने,
- (ज) दर्शनार्थीलाई पायक पर्ने गरी दानपेटिका राख्ने व्यवस्था मिलाउने,
- (झ) धार्मिक स्थलमा चढाइएका दान, भेटी दक्षिणाको समुचित व्यवस्थापन गर्ने,
- (ञ) धार्मिक स्थलको पूजा तथा अन्य काम कारवाही प्रचलित परम्परा बमोजिम भए नभएको अनुगमन गर्ने वा गराउने,
- (ट) धार्मिक स्थलको प्रचार प्रसार गर्ने,

- (ठ) पूजारी, कामदार, कर्मचारी तथा दर्शनार्थीको आचरण निर्धारण गर्ने,
- (ड) जेष्ठ नागरिक तथा अशक्तलाई शिघ्र दर्शन गर्ने व्यवस्था मिलाउने,
- (ढ) धार्मिक स्थलभित्र कुनै कार्यक्रम, समारोह गर्न अनुमति दिने र सो वापतको शुल्क निर्धारण गरी असुल गर्ने,
- (ण) आवश्यकतानुसार धार्मिक स्थलको गुरुर्योजना निर्माण गरी कार्यान्वयन गर्ने वा गराउने,
- (त) जुत्ता चप्पल राख्ने स्थान र शौचालयको निशुल्क व्यवस्था गर्ने,
- (थ) अन्य आवश्यक कार्य गर्ने ।

परिच्छेद-४

भेटी सम्बन्धी व्यवस्था

८. भेटीको व्यवस्थापन : (१) धार्मिक स्थलमा चढाइएको भेटीमध्ये नगदका हकमा व्यवस्थापन समितिले कुनै बैकमा खाता खोली जम्मा गर्नु पर्नेछ । अन्य जिन्सी र उपहारका हकमा सोको विवरण राखी पारदर्शी रूपले परिचालन वा व्यवस्थापन गर्नुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिमका रकम, द्रव्य वा जिन्सी धार्मिक स्थलको जीर्णोद्धार, पुनर्निर्माण तथा धार्मिक र सामाजिक कार्यमा खर्च गर्नुपर्नेछ ।

(३) धार्मिक स्थलमा चढाइएको भेटी व्यवस्थापन समितिमा दाखिला नगरी खर्च गरिने छैन ।

९. नगदी भेटी, दान र दक्षिणा भेटीपात्रमा राख्नुपर्ने: (१) धार्मिक स्थलमा चढाइने भेटी, दान दक्षिणा भेटीपात्र वा दानपात्रमा राख्ने व्यवस्था व्यवस्थापन समितिले मिलाउनेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम भेटीपात्रमा चढाइएको भेटी, दान दक्षिणा व्यवस्थापन समितिले तोकेको अवधि र समयमा दाखिला गर्नु पर्नेछ ।

(३) यस निर्देशिकामा अन्यत्र जुनसुकै कुरा लेखिएको भए तापनि कुनै व्यक्तिले धार्मिक स्थलमा चढाउने नगदी रूपको भेटी, दान वा दक्षिणा व्यवस्थापन समितिमा दर्ता गराई सोको रसिद लिई चढाउन बाधा पर्ने छैन ।

१०. **जिन्सी वा द्रव्य भेटी, दान दक्षिणा चढाउने सम्बन्धी व्यवस्था:** (१) कुनै व्यक्तिले धार्मिक स्थलमा सुन, चाँदीजस्ता बहुमूल्य धातु र त्यस्ता धातुले बनेका सामान वा भाडाकुँडा वा वस्त्र लगायत अन्य जिन्सी सामान चढाउन चाहेमा व्यवस्थापन समितिमा दर्ता गरेर मात्र चढाउनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम कसैले त्यस्तो द्रव्य र जिन्सी दर्ता गर्न ल्याएमा व्यवस्थापन समितिले दर्ता गरी अभिलेख राखी सोको रसिद भरपाई सम्बन्धित व्यक्तिलाई दिनुपर्नेछ ।

(३) उपदफा (२) बमोजिम गर्नुपर्नेमा सो बमोजिम गरेको नपाइएमा व्यवस्थापन समितिले त्यस्तो व्यक्ति वा कर्मचारी उपर आवश्यक कारवाही गर्नुपर्नेछ ।

११. **धार्मिक स्थलमा चढाएको वा हातमा दिएको दक्षिणा, भेटी, उपहार दाखिला गराउने:** (१) कुनै व्यक्तिले यस परिच्छेद बमोजिम व्यवस्थापन समितिमा दर्ता नगरी चढाइएको कुनै द्रव्य वा जिन्सी सामान भेटीपात्रमा नचढाई अन्यत्र चढाएको वा पूजारी, कर्मचारी वा कामदारका हातमा दिएको रहेछ भने त्यस्तो दक्षिणा, भेटी र उपहार व्यवस्थापन समितिसमक्ष दाखिला गराउने कर्तव्य त्यस्तो पूजारी, कर्मचारी वा कामदारको हुनेछ ।

(२) धार्मिक स्थलमा चढाएको सुन चाँदीका सामान, धातुका भाडाकुँडा, वस्त्र लगायतका जिन्सी व्यवस्थापन समितिले तोकिए बमोजिम मुचुल्का गरी दाखिला गर्नुपर्नेछ ।

१२. **सुभाब दिन सकिने:** कुनै व्यक्तिले धार्मिक स्थल तथा व्यवस्थापन समितिको काम कारवाहीका सम्बन्धमा सुभाब दिन चाहेमा त्यस्तो सुभाब सुभाब- पेटिकामा राख्न वा सुभाब पुस्तिकामा लेख्न वा व्यवस्थापन समितिमा सम्पर्क गरी दिन सक्नेछ ।

परिच्छेद-५

धार्मिक स्थल तथा पूजा सामग्रीको व्यवस्थापन

१३. **पूजा सामग्रीको व्यापार गर्न अनुमति लिनुपर्ने:** (१) धार्मिक स्थल क्षेत्रभित्र व्यवस्थापन समितिले तोकेको कुनै स्थानमा पूजा सामग्रीको व्यापार वा व्यवसाय गर्न चाहने कुनै व्यक्ति वा संस्थाले व्यवस्थापन समितिको अनुमति लिन निवेदन दिनु पर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुमतिको लागि निवेदन प्राप्त भएमा व्यवस्थापन समितिले छानबीन गरी उपयुक्त देखेमा आवश्यक शर्तसहित शुल्क वा बहाल तोकी अनुमति प्रदान गर्न सक्नेछ ।

(३) धार्मिक स्थलभित्र कुनै पेशा तथा व्यवसाय गर्ने व्यक्ति वा संस्थाले उपदफा (२) बमोजिम व्यवस्थापन समितिबाट प्रदान गरिएको अनुमति तथा सोको प्रमाणपत्र सबैले देख्न सक्ने गरी राख्नु पर्नेछ ।

(४) उपदफा (२) बमोजिम व्यवस्थापन समितिबाट प्रदान गरिएको अनुमतिपत्रको म्याद जारी भएको मितिले एक वर्षसम्म बहाल रहनेछ र व्यवस्थापन समितिले तोकेको शुल्क तिरी प्रत्येक वर्षको असार मसान्तभित्र नवीकरण गर्नु पर्नेछ ।

१४. **अनुगमन र निषेध गर्न सक्ने :** (१) व्यवस्थापन समितिले धार्मिक स्थलभित्र हुने कुनै व्यापार व्यवसाय व्यवस्थापन समितिबाट अनुमति लिई गरिएको छ वा छैन भन्ने सम्बन्धमा नियमित अनुगमन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम व्यवस्थापन समितिले अनुगमन गर्दा अनुमतिपत्र प्राप्त नगरी वा व्यवस्थापन समितिले तोकेको शर्त विपरीत हुने गरी कुनै कार्य भए गरेको पाइएमा त्यस्तो कार्यलाई निषेध गर्न सक्नेछ ।

परिच्छेद-६

विविध

१५. **लेखा परीक्षण गराउनु पर्ने:** (१) प्रत्येक व्यवस्थापन समितिले दर्तावाल लेखापरीक्षकबाट अन्तिम लेखा परीक्षण गराउनुपर्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम गरिएको लेखापरीक्षणको प्रतिवेदनको एक-एकप्रति सम्बन्धित जिल्ला प्रशासन कार्यालय, स्थानीय तहमा अनिवार्यरूपले पेश गर्नुपर्नेछ ।

१६. **पोशाकसम्बन्धी व्यवस्था:** पूजारी तथा कर्मचारीले धार्मिक स्थलमा लगाउने पोशाक व्यवस्थापन समितिले तोकेबमोजिम हुनेछ ।
१७. **वैयक्तिक विवरण राख्नुपर्ने:** व्यवस्थापन समितिले धार्मिक स्थलमा काम गर्ने पूजारी, कर्मचारी तथा कामदारको वैयक्तिक विवरण अद्यावधिक गरी राख्नु पर्नेछ ।
१८. **धार्मिक स्थल खुल्ला रहने समय:** प्रचलित परम्परा, पूजारी र कर्मचारीको उपलब्धता समेतलाई विचार गरी व्यवस्थापन समितिले तोके बमोजिमको समयसम्म धार्मिक स्थल खुल्ला रहनेछ ।
१९. **अनुगमन गर्ने:** (१) यस निर्देशिका बमोजिम कुनै काम भए नभएको सम्बन्धमा मन्त्रालय वा प्रदेशको संस्कृति हेर्ने मन्त्रालयले अनुगमन गर्न सक्नेछ ।

(२) उपदफा (१) बमोजिम अनुगमन गर्न मन्त्रालयले आवश्यकतानुसार पुरातत्व विभाग, जिल्ला प्रशासन कार्यालय तथा स्थानीय तह लाई समेत लगाउन सक्नेछ ।

(३) उपदफा (१) र (२) बमोजिम अनुगमनबाट प्राप्त निर्देशनको पालना गर्नु प्रत्येक धार्मिक स्थलको कर्तव्य हुनेछ ।

२०. **कार्यविधि बनाउने अधिकार:** प्रचलित कानून र यस निर्देशिकाको परिधिभित्र रही व्यवस्थापन समितिले आवश्यक कार्यविधि बनाई लागू गर्न सक्नेछ ।
२१. **यसै बमोजिम हुने:** गुठी संस्थान ऐन, २०३३ र अन्य कानून बमोजिम हुनेमा सोही बमोजिम र नभएमा यसै निर्देशिका बमोजिम हुनेछ ।
२२. **बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार:** यो निर्देशिका कार्यान्वयन गर्ने क्रममा कुनै कठिनाई परी कार्यान्वयन गर्न बाधा उत्पन्न भएमा त्यस्तो बाधा अड्काउ फुकाउने अधिकार मन्त्रालयलाई हुनेछ ।

